

Boekbesprekingen

H. Gelb (red.). *New concepts in craniomandibular and chronic pain management*. 384 bl., geïll. London: Mosby-Wolfe, 1994. Prijs £ 95.00. ISBN 0 7234 20416.

In dit boek ligt de nadruk op de betekenis van afwijkingen in de lichaamshouding voor het ontstaan en het onderhouden van chronische pijn. Veel minder dan de titel suggereert komt hierbij chronische pijn van het kauwstelsel aan de orde.

Hoofdstuk 1 tot en met 5 gaan vooral in op houding en chronische pijn. Onder meer wordt nader ingegaan op het begrip 'houding', de diagnostiek en de behandeling van musculaire pijn komt aan de orde, en de houdingsstoornissen van het hoofd ten opzichte van de cervicale wervelkolom worden beschreven. Hoofdstuk 7, 10 en 14 gaan respectievelijk over de 'Alexander techniek', de invloed van de lichaamshouding op de gebitocclusie en de invloed van de voetfunctie op de algehele houding.

In hoofdstuk 6 komt een controversieel onderwerp aan de orde: de rustpositie van de onderkaak en zijn relatie tot occlusie, houding en musculaire activiteit. Mandibulaire rustpositie wordt (zeer ruim) gedefinieerd als de habituele positie van de onderkaak in de ruimte, bepaald door structurele relaties tussen alle lichaamsdelen. De auteur beschrijft een eigen onderzoek (uit 1988), waarin de invloed van verschillende factoren werd geanalyseerd. Hoewel daaruit relatief lage correlaties naar voren komen bij een kleine steekproef (vijftien patiënten) trekt de auteur daaruit toch forse conclusies, namelijk dat de behandeling bij kaakgewrichtspatiënten moet zijn gericht op tandheelkundige interventies en fysiotherapie met betrekking tot houdingscorrectie (inclusief heuprotatie en relatieve beenlengte), met speciale aandacht voor hoofdpositie, dominante hand en voorkeurskauwzijde.

In hoofdstuk 8 wordt voor het eerst aandacht besteed aan de betekenis van 'craniomandibulaire articulatie'. Een biofysisch model wordt beschreven op basis van de functionele anatomie van het kaakgewricht, een uitgebreide beschrijving van de relevante musculatuur en onderzoek aan droge schedels. De auteurs concluderen dat een dynamisch evenwicht bestaat, bepaald door biomechanische principes, welke leiden tot adaptieve processen in bot, bindweefsel en spieren. Een casus illustreert dit model.

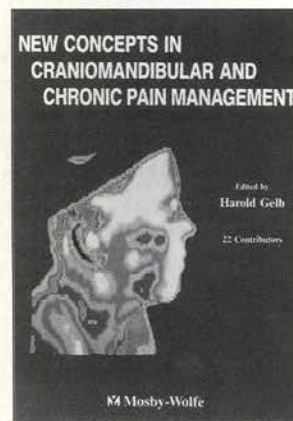
Aan de hand van een zestal casusbeschrijvingen wordt in het negende hoofdstuk een orthopedische benadering van diagnostiek en therapie van 'craniocervicale mandibulaire stoornissen' beschreven.

De hoofdstukken 11, 12 en 13 gaan dieper in op de relatie tussen houding en gelaatsoorthopedie. Het laatste hoofdstuk gaat in op de betekenis van de eerder genoemde 'toegepaste kinesiotherapie' voor het kauwapparaat. Afwijkingen in het kauwapparaat zouden zich primair uiten in veranderde spierkracht en subtiele veranderingen in het craniosacrale apparaat. Specifieke technieken, welke kunnen worden toegepast als diagnosticum en ook als effect-evaluatie na behandeling, worden beschreven.

Het onderhavige boek werd geschreven met als doel de kennis gericht op chronische pijnbehandeling uit te breiden en daarbij de betekenis van houding en houdingscorrectie te benadrukken. Het betreft een zeer breed opgezette, multidisciplinaire benadering. De in de titel van het boek beloofde 'nieuwe' concepten blijken, vrijwel zonder uitzondering, concepten te zijn die reeds vele jaren geleden voor het eerst werden beschreven (sommige concepten dateren uit de vorige eeuw!); bovendien zijn de meeste concepten uitgebreid beschreven in

eerdere boeken van dezelfde auteur. Helaas ontbreekt vrijwel steeds een gezonde wetenschappelijke basis en worden de concepten veelal gebaseerd op ervaringsfeiten en op verouderde en sterk geselecteerde referenties. Hierdoor wordt vaak een beroep gedaan op de bereidheid van de lezer in de gepresenteerde concepten te 'geloven'.

B. Stegenga, Groningen



B. van Gent, J. Katus (red.). *Voorlichting: theorieën, werkwijzen en terreinen*. 4e herziene druk. 272 blz. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum, 1995. Prijs f 65,00. ISBN 90 313 1713 b.

In deze geheel herziene uitgave van een klassieker op het gebied van de voorlichtingskunde zijn onder meer tien nieuwe bijdragen opgenomen waardoor een beter inzicht is ontstaan in de huidige stand van zaken op dit terrein. De auteurs maken opnieuw duidelijk dat in onze complexe, snel veranderende, maatschappij steeds meer behoefte bestaat aan voorlichting, aan wetenschappelijke onderbouwing van het voorlichtingswerk en aan adequaat opgeleide hulpverleners op dit gebied.

De bundel is net als de andere edities, opgebouwd uit drie delen. In het eerste deel treft men vooral beschouwingen aan van algemeen theoretische aard. Besproken worden onder meer het verschijnsel van voorlichting, de sociaal-psychologische aspecten van dit verschijnsel, enzovoorts. De verschillende werkwijzen met betrekking tot het geven van voorlichting komen aan de orde in deel twee. Men denke hierbij zowel aan het voorlichtingsgebied van de overheid, aan het geven van voorlichting met behulp van diverse media als aan het voorlichtingsgesprek met cliënten of aan het nut van massamediacampagnes. Het laatste deel besteedt aandacht aan de belangrijkste terreinen van voorlichting, zoals gezondheidsvoorlichting of milieu- en migrantenvoorlichting.

In dit boek is enorm veel informatie verzameld. Het gevolg is dat het niet gemakkelijk toegankelijk is en dat men bij het zo volledig mogelijk willen zijn gemakkelijke kwesties vergeten is. Zo kan bijvoorbeeld iemand die geïnteresseerd is in het geven van voorlichting in de medisch/tandheelkundige sector zich afvragen waarom in het hoofdstuk over GVO niet verwezen wordt naar de gevolgen van de invoering van de Wet op de Geneeskundige Behandelingsovereenkomst (WGBO). Het geven van informatie vormt een van de kernelementen van deze wet en besluitvorming is daaraan nauw gekoppeld. Beide zijn voorlichtingsonderwerpen bij uitstek!

Een ander punt van kritiek zou kunnen zijn dat, gezien de informatie-explosie in deze tijd, voorlichters onmogelijk op allerlei terreinen bij kunnen blijven. Met als gevolg dat de kwaliteit van het geven van voorlichting dubieus wordt. Overigens, deze enigszins kritische opmerkingen houden niet in dat men dit boek beter niet zou kunnen aanschaffen. Integendeel, iedereen die in voorlichting is geïnteresseerd, zou deze bundel in de boekenkast moeten opnemen.

M.A.J. Eijkman, Wassenaar

J.G.H. Sterck. *Growth and mechanosensitivity of human bone cells effects on aging and metabolic bone disease*. 122 bl. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam, 1996. ISBN 90 9009869. Academisch proefschrift.

Tandheelkundige onderzoekers houden zich soms met zaken bezig die ver van de tandheelkunde liggen. Zo ook de schrijver van bovengenoemd proefschrift, voorkomend uit de vakgroep Orale Celbiologie van ACTA. Het proefschrift handelt over fundamentele aspecten van bot, botveroudering en botmetabolisme. Het bijzondere van het onderzoek is dat er gebruik wordt gemaakt van menselijke botcellen die in een kweekmedium leven. Daartoe worden stukjes bot, afkomstig uit de bekkenkam, in een kweekvloeistof gebracht waarna de botcellen uit de stukjes bot groeiden.

Bekend is dat bot gevoelig is voor bewegingen ('meer beweging, meer bot'). Via een pulserende vloeistofstroom in het kweekmedium werd de invloed van beweging bij botcellen bestudeerd. Vastgesteld werd dat de uitscheiding van de groeifactor 'transforming growth factor β ' en prostaglandines erdoor veranderen. De onderzoekster concludeert daaruit dat het botverlies gedurende veroudering een gevolg zou kunnen zijn van verminderde groeipotentie van de botcellen. Een onderzoek waarbij gekeken werd naar het verschil in gedrag van botcellen van osteoporotische en niet-osteoporotische mensen leverde geen duidelijk beeld op.

Ten slotte werd onderzocht of botcellen in een weefselkweek, afkomstig van patiënten met groeihormoondeficiëntie, veranderingen in activiteit vertonen. Gevonden werd dat bij multipale hypofysaire definities een gestoorde regulatie van de 'transforming growth factor β ' mogelijk een belangrijke rol speelt.

Voor de echte botdeskundigen is het proefschrift aan te bevelen.

M.A.J. van Waas, Bunnik

P. Pallav. *Occlusal wear in dentistry. Fundamental mechanisms, clinical implications and laboratory assessment*. 140 bl., geïll. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, 1996. Academisch proefschrift.

Dit proefschrift beschrijft de diverse slijtageprocessen die op kunnen treden aan de harde tandweefsels en de tandheelkundige restauratiematerialen, een machine waarmee (een aantal van) slijtageprocessen kunnen worden nagebootst en enkele onderzoeken waarin testen met deze zogenoemde ACTA-slijtmachine zijn uitgevoerd.

Na een inleiding waarin het bovenvermelde driedelige doel van deze studie beschreven wordt, neemt de auteur de lezer in vier hoofdstukken mee naar de basale wetenschappen. De tribologie (de wrijvingsleer) wordt als slijtageleer geïntroduceerd zoals deze binnen 'ingenieurswetenschappen' bekend is. Zo wordt chemische slijtage zuiver op de leer, gescheiden van erosie. Het verschil tussen de 'tribologische-' en de 'tandheelkundige' definiëring van abrasie is me echter niet duidelijk geworden.

Na de beschrijving van zes basale slijtmechanismen wordt in de volgende drie hoofdstukken ingegaan op een aantal fysische en chemische processen in relatie tot de beoogde slijtage simulatie. Vooral aan de processen die zich afspelen met een medium tussen de te testen (slijtende) oppervlakken wordt uitvoerig aandacht geschonken. De ACTA-slijtmachine dient immers de slijtprocessen na te kunnen bootsen, zoals die zich klinisch voordoen. De invloed van 1) de vloeistoffilm dikte tussen de wrijvingsoppervlakken (tot 'nul' toe), 2) de fysisch-

chemische eigenschappen van de vloeistoffilm, alsmede 3) de snelheid die de vloeistof tussen de te testen oppervlakken heeft, wordt met behulp van wiskundige formules en fysische wetten geanalyseerd.

Voor de beschrijving van de slijtmachine wordt nog het nieuwe begrip 'wear-life' geïntroduceerd. De tijdsfactor wordt hierin gekoppeld aan slijtagekarakteristieken. Hoe lang duurt het voordat een materiaal de 'toegestane' hoeveelheid slijtage vertoont? Dit begrip zal zeker in de nabije toekomst (gerodontologie!) van toenemend belang worden.

In vijf hoofdstukken worden vervolgens testen beschreven die met de ACTA-machine zijn uitgevoerd. Deze onderzoeken zijn in vooraanstaande internationale tandheelkundige tijdschriften gepubliceerd. De resultaten komen overeen met klinische materialen uit de jaren tachtig. Bijna 80% van de gerefereerde literatuur is van vóór 1990. Een van de voordelen van *in vitro*-onderzoek ten opzichte van *in vivo*-onderzoek is juist dat het relatief snel kan worden uitgevoerd. Nu deze ACTA-slijtmachine een betrouwbare slijtsimulator blijkt te zijn, is het uitzien naar nieuwe onderzoeken en testresultaten van nieuwe tandheelkundige materialen.

R. de Kanter, Nijmegen

E.S. Cohen. *Atlas of cosmetic and reconstructive periodontal surgery*. 2e druk. 424 bl., geïll. Philadelphia: Lea & Febiger, 1996. Prijs f 250,00. ISBN 0 8121 1518 X.

Zes jaar na het verschijnen van de eerste uitgave is de tweede editie van dit parodontologische boek uitgebracht. Zoals de titel aangeeft handelt het bijna uitsluitend om de chirurgische aspecten van parodontologische aandoeningen. De nadruk is komen te liggen op de reconstructieve mogelijkheden. Hiertoe bevat deze tweede druk een aantal nieuwe hoofdstukken, onder andere over 'guided tissue regeneration', cosmetische gingiva reconstructie, kaakwalvergroting, hechtingen en hechttechnieken.

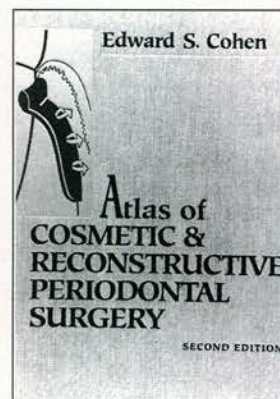
Het boek is rijk geïllustreerd met vele zwart-wit foto's en tekeningen en een ander is zeer schematisch weergegeven. Zoals verwacht, komt in het hoofdstuk over de guided tissue regeneration de enossale implantologie ook (even) in beeld. Al met al is dit een fraai boek voor al diegenen die (geavanceerde) parodontologische chirurgie bedrijven of er in geïnteresseerd zijn. Voor het merendeel van de algemeen-practici en de studenten tandheelkunde lijkt dit boek minder zinvol.

Gebruik van kleurenfoto's had dit boek nog meer uitstraling gegeven en het 'kijkplezier' verhoogd, maar anderzijds zou dit zeker de prijs nadelig beïnvloed hebben.

T.J. Brouwer, Groningen

D.M. Brunette. *Critical thinking. Understanding and evaluating dental research*. 248 bl., geïll. Londen: Quintessence Publishing Co.Ltd., 1996. Prijs £ 30.00. ISBN 0 86715 301 6.

'Critical thinking' is een ongewone, maar in dit geval een treffende titel voor een methodologieboek. Het belicht de



methodologie van het (tandheelkundig) onderzoek vanuit een ongewone invalshoek: het richt zich op de gebruikers van wetenschappelijke informatie. Het doel van Brunette is "to help you become a sophisticated consumer of dental literature". Deze invalshoek heeft geleid tot een originele en brede onderwerpskeuze, enigszins afwijkend van andere methodologieboeken. Zo bevat het boek naast hoofdstukken over logica, meten, onderzoeksontwerpen en statistische analyse ook hoofdstukken over citatie-analyse, kwakzalverij, beslissonderzoek en retoriek.

Het boek is expliciet gericht op tandheelkundig onderzoek, want vrijwel alle onderwerpen worden geïllustreerd met voorbeelden uit de tandheelkunde, waarin dilemma's en mogelijkheden worden belicht. Een voorbeeld hiervan is het zogenaamde 'split-mouth design', dat bij de ontwerpen voor experimenteel onderzoek wordt behandeld. In dit ontwerp wordt de mond in een aantal eenheden verdeeld. Verschillende behandelingen worden op deze eenheden uitgevoerd. Elke persoon levert in dit 'design' zijn eigen controlemeting, waardoor de effecten van de behandelingen, in vergelijking van het gebruik van andere procedures voor controlemetingen, nauwkeuriger kunnen worden bepaald. Deze twee aspecten, de informatiegebruiker centraal stellen en de gerichtheid op tandheelkundig onderzoek, maakt dit boek waardevol voor (aankomende) tandartsen, die vooral via artikelen in aanraking komen met onderzoek.

Het uitgangspunt van de auteur is dat de evaluatie van wetenschappelijke producten vanuit een *gezonde* scepsis moet plaatsvinden. Kritisch denken betekent dat de lezer zich moet afvragen of a) de vraag die in een artikel geïntroduceerd wordt, wordt beantwoord en b) of er voldoende rechtvaardiging bestaat voor dit antwoord. De auteur waarschuwt echter ook voor een overdreven kritische houding die uiteindelijk contra-productief werkt, vandaar *gezonde* scepsis.

Daarnaast is het boek vlot geschreven. Brunette weet ingewikkelde zaken helder te presenteren zonder de nuances uit het oog te verliezen. Hij weet treffende voorbeelden of citaten te geven die de betoogtrant verlevendigen.

Het boek is bij uitstek geschikt voor tandartsen en (gevoerde) studenten tandheelkunde die onderzoek op het gebied van de tandheelkunde op hun waarde moeten schatten. Het vormt vanwege de verscheidenheid aan behandelde onderwerpen en het gebruik van voorbeelden van tandheelkundig onderzoek, een waardevolle aanvulling op de gebruikelijke methodologische literatuur. Als handboek bij het opzetten en het uitvoeren van onderzoek is het boek minder geschikt, omdat het te weinig programmatisch is.

P. Oosterveld, Amsterdam

J.P. Okeson, ed. *The American Academy of Orofacial Pain. Orofacial pain. Guidelines for assessment, diagnosis and management.* 1e druk. 285 bl., geïll. Chicago: Quintessence Publishing Co. Ltd., 1996. Prijs \$ 22.00. ISBN 0 86715 312 1.

Dit boek is een voortzetting van de bekende serie van de American Academy of Orofacial Pain, eertijds onder redactie van Charles McNeill. De nadruk wordt nu echter niet meer gelegd op 'craniomandibular disorders', maar op chronische orofaciale pijn in de meest brede zin. De inhoud berust op een compilatie van gegevens uit de moderne tandheelkundige en medische literatuur.

Het boek begint met een uitvoerig overzicht van de neuro-anatomie en de neurofysiologie van pijngewaarwordingen in het orofaciale gebied. Daarna volgen twee hoofdstukken respectievelijk over classificaties van chronische pijnen en

over onderzoek en diagnostiek van patiënten met pijn. Aan de klinische beelden en de oorzaken van hoofdpijn en neuralgiën worden vervolgens drie hoofdstukken gewijd. Ofschoon de beschreven onderwerpen in pijncentra relevant zijn, zal de tandarts zeer zelden met deze oorzaken van pijn geconfronteerd worden. Interessanter voor de algemeen-practicus is hoofdstuk 7, waarin de intra-orale oorzaken van pijn worden beschreven. Helaas is dit hoofdstuk zeer beperkt gehouden.

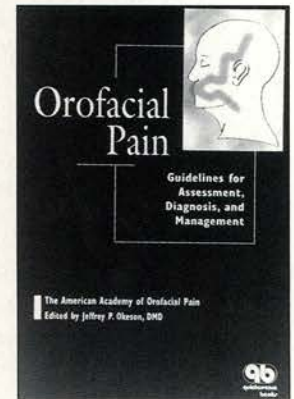
Hoofdstuk 8 is een zeer uitvoerig literatuuroverzicht over pijnen met een oorsprong in het kaakgewricht of in de kauwspieren. Men kan merken dat redacteur en medewerkers zich vooral op dit terrein thuis voelen, getuige de 742 literatuurverwijzingen.

Hoofdstuk 9 geeft een overzicht van pijn met een oorsprong in de aangrenzende gebieden, zoals oorpijn, pijn uitgaande van de neusbijholten, Eagle's syndroom, en ook pijnen in de nek, bijvoorbeeld ten gevolge van whiplash. Het zijn differentieel diagnostisch zeer moeilijke problemen.

Ten slotte worden in hoofdstuk 10 de psychogene mechanismen van pijngedrag besproken. Gelet op de vrij grote frequentie van voorkomen hiervan, vooral bij patiënten bij wie geen organische oorzaak kan worden gevonden, is de beknoptheid van dit hoofdstuk (11 pagina's en 6 literatuurverwijzingen) zeer te betreuren. Ook de multidisciplinaire aanpak van de chronische pijndiagnostiek, de behandeling en het onderzoek komt niet ter sprake, evenmin als de mogelijke bijdrage van de in pijn geïnteresseerde tandarts in regionale pijncentra. Dit laatste woord komt in de trefwoordenlijst zelfs niet voor.

Het boek vormt een beknopt en vrij volledig overzicht van de huidige Angelsaksische literatuur over chronische orofaciale pijn. Het laat duidelijk blijken dat de in CMD geïnteresseerde tandarts ook op de hoogte dient te zijn van andere oorzaken van chronische pijn dan alleen van die gerelateerd aan CMD. Alléén al als zodanig is het boek de moeite waard om aan te schaffen. Het besproken boek mag in geen wetenschappelijke bibliotheek ontbreken als naslagwerk. Het vormt een goed startpunt voor wetenschappelijke onderzoekers die zich in orofaciale pijn willen verdiepen. Als studieboek voor studenten is de tekst te uitvoerig.

G. Boering, Groningen



Recensie-exemplaren

Het merendeel van de hier aangekondigde uitgaven zal nog nader in één van de volgende afleveringen worden besproken:

1. N. Higson. Risk management. Health and safety in primary care. 111 bl. Oxford: Butterworth-Heinemann, 1996. Prijs £ 15,99. ISBN 0 7506 3064 7.
2. D.J. David, D.A. Simpson. Craniomaxillofacial trauma. 723 bl., geïll. Edinburgh: Churchill Livingstone, 1995. Prijs £ 192,00. ISBN 0 443 044147.
3. K.W. Alt. Die evolution de Zahne. Phylogenie - Ontogenie - Variation. 764 bl. Berlin: Quintessenz bibliothek, 1996. Prijs DM 198,00. ISBN 3 87652 590 X.